

FRANKFURTSKA ŠKOLA U SOCIOLOGIJI

Prvi dio: nastanak kritičke teorije, Max Horkheimer i Theodor W. Adorno.

Glavno pitanje: kako društvo koje razvija znanje i tehnologiju može istodobno ograničavati ljudsku slobodu?

DRUŠTVENE PROMJENE U 19. STOLJEĆU

Industrijalizacija i rast gradova mijenjaju rad, obitelj i svakodnevni život.

Kapitalizam povećava proizvodnju, ali stvara i velike razlike u bogatstvu i moći.

Šire se zahtjevi za građanskim pravima, političkim sudjelovanjem i ravnopravnošću.

20. STOLJEĆE: NAPREDAK I MASOVNO NASILJE

Svjetski ratovi, diktature i Holokaust pokazuju razmjere organiziranog nasilja.

Znanstvena i tehnička dostignuća služe liječenju i obrazovanju, ali i ratovanju i nadzoru.

Frankfurtska škola istražuje zašto razvoj društva ne jamči sigurniji i slobodniji život.

NACIONALIZAM I ISKLJUČIVANJE NA JADRANU

Dio talijanskih nacionalista početkom 20. stoljeća traži teritorije na istočnoj obali Jadrana.

Ettore Tolomei, Attilio Tamaro i Ruggero Timeus prikazuju Slavene kao prijetnju i manje vrijedne ljude.

Takve poruke opravdavaju isključivanje: susjed postaje neprijatelj kojemu se osporava pravo na pripadanje.

FAŠISTIČKO NASILJE I OTPOR U ISTRI

Mussolini u Puli 1920. zagovara nasilnu politiku prema Slavenima. Godine 1922. fašisti preuzimaju vlast u Italiji. U Istri i na Kvarneru napadi na ljude i njihova društva potiču otpor.

Proštinska buna i Labinska republika 1921. primjeri su organiziranog suprotstavljanja fašističkom nasilju.

NACIZAM I PREUZIMANJE VLASTI

Nakon Prvoga svjetskog rata njemačku demokraciju opterećuju ratni poraz, politički sukobi i gospodarske krize.

Nacisti nude snažnog vođu i za društvene probleme okrivljuju Židove i političke protivnike.

Hitler 30. siječnja 1933. postaje kancelar. Slijede ukidanje političkih sloboda i sustavni progoni.

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA

Institut je osnovan u Frankfurtu 1923. Horkheimer početkom 1930-ih povezuje istraživanja gospodarstva, politike, psihologije i kulture.

Nacistički progoni prisiljavaju suradnike na odlazak iz Njemačke. Rad nastavljaju u progonstvu.

Frankfurtska škola okuplja različite autore koji istražuju moć i mogućnosti društvene promjene.

MARX I FREUD KAO POLAZIŠTA

Marx pomaže objasniti klasne odnose, vlasništvo i nejednaku raspodjelu moći.

Freud usmjerava pozornost na nesvjesne želje, strahove i odnos prema autoritetu.

Njihovo povezivanje pomaže razumjeti zašto ljudi mogu podržavati poredak koji im ograničava slobodu.

PRIMJER: Radnik može podržati autoritarnog vođu zbog osjećaja pripadanja, iako vođa ukida radnička prava.

GOSPODARSTVO, KULTURA I SVAKODNEVNI ŽIVOT

Velika poduzeća, masovni mediji i potrošnja mijenjaju kapitalizam 20. stoljeća.

Odnosi moći oblikuju se i u školi, obitelji i slobodnom vremenu.

Zato kritička teorija povezuje istraživanje društvenih institucija s iskustvima pojedinaca.

PRIMJER: Nesiguran posao utječe na obiteljske odnose, osjećaj vlastite vrijednosti i politička očekivanja.

MAX HORKHEIMER (1895–1973)

Horkheimer je filozof i sociolog koji vodi Institut za društvena istraživanja.

Smatra da različite znanosti trebaju zajedno istraživati kako društvo održava nejednakost i podređenost.

S Adornom u progonstvu razvija kritiku društva koje tehnički napreduje, a istodobno proizvodi nasilje.

TRADICIONALNA I KRITIČKA TEORIJA (1937)

Horkheimer istražuje odnos znanstvenog objašnjenja i društvene promjene.

Kritička teorija pita kako su postojeći odnosi nastali, komu koriste i kako se mogu promijeniti.

Cilj je smanjiti podređenost i povećati mogućnost ljudi da odlučuju o svojem životu.

ISTRAŽIVAČ JE DIO DRUŠTVA

Na izbor istraživačkih pitanja utječu institucije, financiranje i društveni interesi.

Refleksivnost znači da istraživač preispituje vlastite pretpostavke i uvjete svojega rada.

Tako jasnije razlikuje ono što je utvrdio od onoga što je unaprijed očekivao.

PRIMJER: Istraživanje radnog zadovoljstva treba obuhvatiti i iskustva zaposlenika koji su napustili tvrtku.

IMANENTNA KRITIKA: OBEĆANJE I PRAKSA

Immanentna kritika uspoređuje ono što društvo ili institucija obećava s onim što stvarno čini.

Nesklad između obećanja i prakse pokazuje koje odnose treba promijeniti.

Pitanje jednakosti zato uključuje i stvarne mogućnosti korištenja prava.

PRIMJER: Studij je formalno dostupan svima, ali troškovi stanovanja nekim studentima onemogućuju studiranje.

POMRAČENJE UMA (1947)

Horkheimer istražuje što se događa kada razum sve više služi učinkovitom ostvarivanju zadanih ciljeva.

Tada se manje propituje jesu li ciljevi pravedni i kakve posljedice imaju za ljude.

Znanje može postati sredstvo upravljanja umjesto osnova samostalnog prosuđivanja.

OBJEKTIVNI I SUBJEKTIVNI RAZUM

Objektivni razum uključuje prosuđivanje ciljeva: kakav život i kakvo društvo smatramo dobrima?

Subjektivni razum traži najkorisnija sredstva za postizanje već odabranog cilja.

Problem nastaje kada pitanje učinkovitosti potpuno potisne pitanje opravdanosti cilja.

PRIMJER: Škola može povećavati prolaznost, a zanemariti pitanje koliko učenici stvarno razumiju gradivo.

INSTRUMENTALNI RAZUM I KONTROLA

Instrumentalni razum procjenjuje ljude i prirodu prema njihovoj korisnosti za zadani cilj.

Kad kontrola postane glavno mjerilo, potrebe i iskustva ljudi lako ostaju zanemareni.

Rast produktivnosti tada može pratiti gubitak utjecaja zaposlenika na vlastiti rad.

PRIMJER: Sustav mjeri broj obrađenih poziva, ali ne i jesu li zaposlenici uspjeli pomoći korisnicima.

IZBOR I SAMOSTALNOST

Broj ponuđenih mogućnosti malo govori o tome koliko osoba može utjecati na uvjete svojega života.

Autonomija znači samostalno prosuđivati i moći djelovati prema toj prosudbi.

Za to su važni znanje, vrijeme i mogućnost sudjelovanja u odlukama.

PRIMJER: Zaposlenik bira smjenu među ponuđenima, ali nema utjecaja na uvođenje stalnog rada nedjeljom.

THEODOR W. ADORNO (1903–1969)

Adorno povezuje filozofiju, sociologiju i istraživanje glazbe i kulture.

S Horkheimerom istražuje kako razum i organizacija mogu služiti društvenoj kontroli.

Posebno ga zanima kako mišljenje, obrazovanje i kultura mogu sačuvati samostalnost pojedinca.

NEGATIVNA DIJALEKTIKA (1966)

Adorno istražuje granice pojmova kojima razumijemo svijet. Svaki pojam pojednostavljuje stvarnost i ostavlja dio iskustva neobjašnjenim.

Kritičko mišljenje zato ostaje otvoreno prema onome što se ne uklapa u postojeće objašnjenje.

IDENTITETSKO MIŠLJENJE

Identitetsko mišljenje svodi osobu ili pojavu na jednu opću oznaku.

Razlike unutar iste kategorije tada postaju nevidljive.

Takvo pojednostavljivanje može podupirati stereotipe i nejednako postupanje.

PRIMJER: Oznaka „nezaposlen“ služi kao objašnjenje nečije vrijednosti, dok se zanemaruju zdravlje i dostupnost poslova.

NEIDENTITET: ONO ŠTO OZNAKA IZOSTAVLJA

Neidentitet označava ono što se u osobi ili pojavi ne može svesti na opći pojam.

Istraživanje treba otkriti posebna iskustva koja zajednička oznaka prikriva.

To zahtijeva slušanje ljudi i provjeru granica naših kategorija.

PRIMJER: Studenti s istim prosjekom ocjena mogu imati vrlo različite obveze, uvjete rada i mogućnosti učenja.

DRUŠTVENA PROTURJEČJA

Dijalektičko mišljenje istražuje suprotne učinke iste društvene pojave.

Negativna dijalektika zadržava pozornost na proturječjima koja u stvarnom životu ostaju neriješena.

Uredno teorijsko objašnjenje ne uklanja iskustvo nepravde ili patnje.

PRIMJER: Obrazovanje može širiti mogućnosti, a istodobno ocjenjivanjem i troškovima održavati društvene razlike.

DIJALEKTIKA PROSVJETITELJSTVA (1944/1947)

Horkheimer i Adorno pišu djelo tijekom Drugoga svjetskog rata. Istražuju kako obećanje oslobađanja od straha i neznanja može prijeći u nove oblike podređivanja.

Djelo otvara pitanje društvenih ciljeva kojima služe razum, znanost i kultura.

MIT I PROSVJETITELJSTVO

Mit već pokušava objasniti svijet i učiniti ga predvidljivim.
Prosvjetiteljstvo se suprotstavlja mitu, ali i samo može postati
dogmatično kada priznaje samo računanje i kontrolu.

Kritika traži razum koji može preispitati i vlastita pravila.

ZNANJE, ORGANIZACIJA I MOĆ

Znanje povećava mogućnost predviđanja i upravljanja društvenim procesima.

Isti organizacijski postupci mogu služiti zaštiti ljudi ili njihovu progonu.

Zato istražujemo tko određuje ciljeve i tko odgovara za posljedice.

PRIMJER: Evidencija stanovništva olakšava pružanje javnih usluga, ali u rukama progonitelja omogućuje pronalaženje žrtava.

AUSCHWITZ I MODERNA ORGANIZACIJA

Nacističko masovno ubijanje povezalo je ideologiju progona s upravom, tehnologijom i podjelom rada.

Sudionici su mogli vlastiti zadatak promatrati odvojeno od posljedica cijeloga postupka.

Adorno zato povezuje pitanje napretka s odgovornošću za patnju koju društvo proizvodi.

ODGOJ NAKON AUSCHWITZA (1966)

Adorno postavlja zahtjev da se Auschwitz nikada ne ponovi. Obrazovanje treba razvijati samostalno prosuđivanje i prepoznavanje uvjeta koji omogućuju progon.

Znanje o prošlosti dobiva smisao kada pomaže prepoznati dehumanizaciju i odgovornost u sadašnjosti.

AUTORITET I ODGOVORNOST

Samostalna osoba može prihvatiti stručni autoritet i istodobno propitivati njegove odluke.

Odgovornost uključuje procjenu posljedica vlastitog postupka, čak i kada postupamo prema naredbi.

Odgoj za samostalnost razvija spremnost da se suprotstavimo grupi kada ona ponižava druge.

PRIMJER: Učenik odbija sudjelovati u ismijavanju kolege iako bi mu pridruživanje donijelo prihvatanje grupe.

DRUŠTVENI UVJETI PROMJENE

Obrazovanje može potaknuti otpor predrasudama, ali djeluje unutar širih društvenih odnosa.

Treba istraživati i nesigurnost, odnose moći i institucije koje potiču poslušnost i isključivanje.

Pitanje promjene povezuje djelovanje pojedinca s promjenom uvjeta u kojima živi.

KRATKI ESEJ: IZBOR I DRUŠTVENE OKOLNOSTI

Opišite situaciju iz vlastitog iskustva u kojoj su društvene okolnosti ograničile vaše mogućnosti izbora.

Primijenite jedan pojam Horkheimera ili Adorna. Pokažite što vam on pomaže razumjeti.

Razlikujte ono što ste opazili od svojeg tumačenja i navedite što je moglo biti drukčije.